

KÖNÜL DƏNZİYEVA*

FOLKLOR MATERIALLARININ DİLİNDƏ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ KOMPONENTLƏRİNİ BAĞLAYAN VASİTƏLƏR

XÜLASƏ

Məqalədə folklor materiallarının dilində tabeli mürəkkəb cümlə komponentlərini bağlayan vasitələrdən bəhs olunur. Qeyd edilmişdir ki, tabeli mürəkkəb cümlələr baş və budaq cümlə olmaqla iki komponentdən ibarət olur və bu komponentlər bir-birinə müxtəlif vasitələrlə bağlanır. Komponentlərin bağlanmasında intonasiya, bağlayıcılar, bağlayıcı sözlər, şəkilçilər, ədatlar və s. mühüm rol oynayır.

Bunlardan intonasiya tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərini bir-biri ilə əlaqləndirməklə yanaşı, onlara emosional çalar, fonetik ahəngdarlıq da gətirir. *Ki* bağlayıcısı, nisbi əvəzlilərdən ibarət bağlayıcı sözlər, eləcə də *-sa*, *-sə* şəkilçisi müxtəlif strukturlu tabeli mürəkkəb cümlələri formalaşdırır.

Ümumiyyətlə, folklor materiallarının dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin baş və budaq cümləsini bir-birinə bağlayan vasitələr bu cümlələrin formalaşmasına xidmət edir, onların yerinin asanlıqla müəyyənləşdirilməsinə və bədii dilin poetikliyinə şərait yaradır.

Açar sözlər: *mürəkkəb cümlə, tabeli mürəkkəb cümlə, intonasiya, bağlayıcılar, bağlayıcı sözlər, şəkilçilər.*

Azərbaycan xalqının yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərə malik zəngin folkloru vardır. Milli mədəniyyətimizin əksi olan folklorumuz özünəməxsusluğu və qədimliyi ilə fərqlənir. Folklorşünas alimlərimizdən V.Vəliyev yazır: “Azərbaycan xalqının çox qədim dövrlərdən başlayaraq yaranan şifahi söz sənəti ağızdan-ağıza, nəsil-dən-nəslə keçərək cilalanıb büllurlaşmış və dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Xalq arzu və istəyini, sevinc və kədərini, cəmiyyətə münasibətini söz sənətinin başlanğıcı olan şifahi ədəbiyyatda - folklorada əks etdirmişdir” [Vəliyev: 1985, s.3]. Bu baxımdan folklor materiallarının dilinin araşdırılması dilimizin tarixinin, onun inkişaf mərhələlərinin öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Xalqımızın həyatını, adət-ənənələrini, dünyaya baxışını özündə əks etdirən folklor materiallarının məzmunu, təbii ki, cümlə strukturları ilə ifadə olunur. Geniş məlumat ifadə etmə funksiyasına malik mürəkkəb cümlə strukturlarının mühüm bir növü də tabeli mürəkkəb cümlələrdir. Tabeli mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq cümlənin məna və qrammatik cəhətdən tabelilik yolu ilə birləşməsindən əmələ gəlir. Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkibindəki cümlələrdən biri qrammatik cəhətdən müstəqil, digəri ondan asılı olur. Müstəqil olan baş, asılı olan isə budaq cümlə adlanır. Baş və budaq cümlənin əsas xüsusiyyətlərini səciyyələndirən Q.Kazımov yazır: “Baş cümlə tabeli mürəkkəb cümlənin qurulması üçün zəmin yaradır, mürəkkəb cümlənin quruluşunu formalaşdırmaq üçün mərkəz rolunu oynamaqla yanaşı, mürəkkəb cümlənin ümumi məzmununun açılması üçün də həlledicidir. Budaq cümlələr bir çox hallarda baş cümlədən sonra gəlməklə yenini bildirməsi, rema kimi çıxış etməsi ilə aparıcı semantik gücə malik olsa da, quruluşca tema - baş cümlədən asılı olur.” [Kazımov: 2007, s.303] Bununla yanaşı, tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərində istifadə olunan məna yükü bəzən baş cümlənin, bəzən budaq cümlənin üzərinə düşür, bəzən də baş və budaq cümlələr arasında bərabər şəkildə paylanır.

* Lənkəran Dövlət Universiteti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, konuldenziyeva@mail.ru

Tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə baş cümləyə xidmət edir. Belə ki ya baş cümlənin bir üzvünü izah edib aydınlaşdırır, ya da ümumilikdə baş cümlənin məzmununa aid olur. Buna görə də tabeli mürəkkəb cümlələr birözlü və ikiözlü olmaqla iki qrupa bölünür. Birözlü tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə baş cümlənin buraxılmış bir üzvü kimi özünü göstərir və onu aydınlaşdırır. Məsələn : *Yetimin qaydasıdır, gec gülər, tez-tez ağlar*. [Atalar sözləri və məsəllər: 2019, s.123] – nümunəsində baş cümlə nə? sualını tələb edir və budaq cümlə vasitəsilə həmin sual ödənilir. Demək, baş cümlədə mübtədə buraxılmış və budaq cümlə vasitəsilə müəyyənləşdirilmişdir. Buna görə də budaq cümlə baş cümlənin bir üzvü vəzifəsini daşımışdır. Məhz bu xüsusiyyətə görə də budaq cümləni baş cümlənin tərkibinə yerləşdirib tabeli mürəkkəb cümləni sadə cümləyə çevirmək olur. *Gec gülüb, tez-tez ağlamaq yetimin qaydasıdır* - sadə cümləsi qeyd etdiyimiz birözlü tabeli mürəkkəb cümlənin sadələşmiş formasıdır.

İkiözlü tabeli mürəkkəb cümlələr isə ikiözlükdən ibarət olaraq ardıcıl işlənən iki cümlələrin birləşməsindən yaranmış olur. Bunlarla bağlı Ə.Abdullayev yazır: “İkiözlülər isə mənşəyinə görə tabesiz mürəkkəb cümlədən əmələ gələn tabeli mürəkkəb cümlələrdir. Tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentlərindən biri öz müstəqilliyini itirib, qrammatik cəhətdən tabe vəziyyətdə düşmüş, yəni budaq cümləyə çevrilmişdir. Məna cəhətdən isə iki əvvəlki özlük mühafizə edilib saxlanılmamışdır. Elə bu səbəbə görə də bir qrup tabeli mürəkkəb cümlələr ikiözlüklidirlər. Bunun üçün də belə budaq cümlələr baş cümlənin bir üzvünə deyil, ümumi məzmununa aid olur” [Abullayev:1974, s.104]. Bu tipli tabeli mürəkkəb cümlələrdə baş cümlədə budaq cümləyə sual vermək olmur, onun üçün də onlar sadələşmişdir.

Folklor materialları şifahi dil nümunələri olduğu üçün tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərinin bağlanması *intonasiya* əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Məsələn: *Fələyin qaydasıdır, dağı çəkər dağ üstədən*. [Atalar sözləri və məsəllər: 2019, s.56] *Getmə gözümdən, gedərəm özümdən*. [Atalar sözləri və məsəllər: 2019, s.57] *Qardaşım bir qız sevib, Ağzı bal, dili xurma*. [Bayatılar: 1985, s.82] *Onu zindana saldır, ağıllansın*. [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.8] *Deyirlər, şahzadə Bəhrəmin toyuna bir neçə aşıq gəldi, gözəllərin duvaq-qapmalarını belə eylədi*. [Azərbaycan dastanları V c.: 2005, s.100] və s. – mübtədə, səbəb, təyin və məqsəd budaq cümlələri baş cümləyə yalnız intonasiya vasitəsilə bağlanmışdır. Q.Kazımov göstərir ki: “Şifahi nitqdə intonasiya hər bir cümləni müşayiət edir. O cümlədən, tabeli mürəkkəb cümlələrin də qurulmasında intonasiyanın böyük rolu vardır, lakin başqa heç bir vasitə (bağlayıcı, bağlayıcı söz) olmadıqda budaq cümlənin baş cümləyə bağlanması üçün əsas yük intonasiyanın üzərinə düşür.” [Kazımov: 2007, s.313]

Komponentləri yalnız intonasiya ilə əlaqələndirən tabeli mürəkkəb cümlə strukturları folklor materiallarından olan atalar sözləri və bayatılarda daha çox müşahidə olunur:

Ağa buyurdu: - Sür dərayə! -Sür dərayə ! [Atalar sözü: 1985, s.18]

Ağaclar başını tərpadəndə söyüd deyər: - Mən də, mən də! [Atalar sözü: 1985, s.21]

Adam bilmir, hansı saz ilə oynasın. [Atalar sözü: 1985, s.32]

Fələk bir övlad verdi,

O da getdi sel ilə. [Bayatılar:1985, s.109]

Gedin, anama deyin,

Oğlun gəlir yaralı. [Bayatılar:1985, s.134] – kimi folklor materiallarından ibarət tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarında intonasiya komponentləri əlaqləndirməklə yanaşı, onlara emosional çalar, ahəngdarlıq da vermişdir.

Tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərini bağlayan vasitələrdən biri də **bağlayıcı-lardır**. Bağlayıcılar həm də mürəkkəb cümlələrin tabeli və ya tabesiz olduğunu üzə çıxarır. Aydınlaşdırma bağlayıcısı **ki** bağlayıcısı tarixən dilimizdə daha işlək bağlayıcıdır. **Ki** bağlayıcısının mənşəyindən yazan Ə.Abdullayev tədqiqatçılardan V.A.Qordlevski, N.K.Dmitriyev və A.N.Kononovun onun fars mənşəli, fransız türkoloqu Jan Deni həm fars, həm türk mənşəli, M.Hüseynzadə, H.Mirzəzadə, N.Z.Hacıyeva isə türk mənşəli olduğunu qeyd etmişlər [Abdullayev: 1974, s.350-367]. Q.Kazımov **ki** bağlayıcısının **kim** sözündən yarandığını, **kim** sözünün də tarixən sual və nisbi əvəzlik kimi işləndiyini və bağlayıcılaşdığını göstərir [Kazımov: 2019, s.470]. Folklor materiallarının dilində də **ki** bağlayıcısı müxtəlif budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlələrlə baş cümlə arasında sintaktik əlaqənin yaranmasına xidmət etmişdir. Komponentləri bu bağlayıcı vasitəsilə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlələrdə əsasən baş cümlə əvvəl, budaq cümlə sonra işlənmişdir. Məsələn: *Ata, neçə gecədi ki, məni yuxuda bərk sıxıb incidirlər*. [Azərbaycan nağılları III c.: 2005, s.95] (mübtəda budaq cümləsi) *Tədbir odur ki, qızını verəsən ona, qohum olasan*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.53] (xəbər budaq cümləsi) *Çağırıb tapşırıdı ki, Nərbalaya bir at, bir də qılinc versinlər*. [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.303] (tamamlıq budaq cümləsi) *Mən o balıqam ki, üç dəfə məni buraxdırdın*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.159] (təyin budaq cümləsi) *Bu saat boynunu elə vurum ki, ruhu da inciməsin*. [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.7] (tərzi-hərəkət budaq cümləsi) *Özünü o vaxt yetirdi ki, Qəmərin ağzını bağlahabağlaydı, öldürdü*. [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.15] (zaman budaq cümləsi) *O qədər işlətdi ki, əldən düşdüm*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.138] (nəticə budaq cümləsi) *Günlərin bir günündə mənim ərim torunu götürüb dərya qırağına getdi ki, axşama kimi bir az balıqdan zadandan tutub gətirsin*. [Azərbaycan nağılları IIIc.: 2005, s.98] (məqsəd budaq cümləsi) və s.

Ki bağlayıcısının köməyi ilə baş və budaq cümlə arasında əlaqə yaranır. Onun vasitəsilə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlə komponentlərində budaq cümlənin növü onun qrammatik semantikasi və baş cümlədən doğan sual əsasında müəyyənləşir. Məsələn: *Padşah gördü ki, ta Məhəmməd sövdəğərin malı dünyadan çıxdı*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.252] *Sən car çəkdirginən ki, bazar-dükən bağlı olsun* [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.216] –cümlələrinin birincisinin baş cümləsini tələffüz edib dayandıqda tamamliqın (gördü - nəyi?) , ikincisinin baş cümləsini tələffüz edib dayandıqda isə məqsəd zərfliyinin (car çəkdirginən – niyə? nə məqsədlə?) sualı meydana çıxır. Lakin göründüyü kimi, birinci cümlənin baş cümləsində tamamliq, ikincinin baş cümləsində isə məqsəd zərfliyi yoxdur və heç bir vasitə ilə də işarə olunmamışdır. Baş cümlədən meydana çıxan sualların cavabı isə budaq cümlələr vasitəsilə verilmişdir: *Məhəmməd sövdəğərin malının dünyadan çıxdığını padşah gördü. Bazar-dükənin bağlı olması üçün sən car çəkdirginən*.

Komponentləri **ki** bağlayıcısı ilə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələrdə bəzən budaq cümlə baş cümlədən əvvəl də işlənə bilər. Bu hal folklor materiallarının dilində də müşahidə olunur və özünü daha çox zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə göstərir: *Padşah elə atına minmək istəyirdi ki, ağ atlı oğlan yenə də göründü*. [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.306] *Bir az getmişdi ki, qabağına başında qara çarşo, üzündə örtük bir arvad çıxdı*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.162] *Gecədən xeyli keçmişdi ki, bir cüt quş gəlib düşdü Lala, Nərgiz duran ağacın başına*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.169] və s.

Folklor materiallarının dilində işlənən tabeli mürəkkəb cümlələrin bir qisminin komponentləri **bağlayıcı sözlər** vasitəsilə bağlanmışdır. Komponentləri bağlayıcı sözlər vasitəsilə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə əvvəl, baş cümlə sonra işlənir. Belə cüm-

lələrdən bağlayıcı sözlər çox vaxt budaq cümlənin əvvəlində işlənir. Məsələn: *Qayış nə bilir, öküz nə çəkir?* [Atalar sözləri və məsəllər: 2019, s.80] *Qardaş, nə bildin ki, mən çoxdan adəmi-zad əti yemirəm.* [Azərbaycan nağılları III c.: 2005, s.34] *O hansı quşdur, yuvasından çıxdı, girə bilmədi.* (Söz) [Tapmacalar: 2004, s.146] və s.

Tədqiqatçılar bağlayıcı sözləri belə səciyyələndirirlər: “Bağlayıcı sözlərə morfolojiyada nisbi əvəzlilik deyilir. Bunlar mənşəyinə görə sual əvəzliliklərindən əmələ gəlmişlər. Tabeli mürəkkəb cümlədə işlənilən sual bildirməyən, yalnız onun komponentlərinin bir-birinə bağlanması kömək edən sözlər bağlayıcı sözlər adlanır. [Abdullayev və b.: 2007, s.301]

Bəzən bağlayıcı sözlərdən sonra *ki* ədatı işlənir. Folklor materiallarının dilində komponentləri belə bağlayıcı sözlərlə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlələrə çox az təsadüf olunur: *Kim ki güclüdür – haqq onundur.* [Atalar sözü: 1985, s.434] *Nə qədər ki Dilsuz Xəzangülə bənd olmuşdu, bir o qədər də Xəzangül Dilsuza bənd olmuşdu.* [Azərbaycan dastanları V c.: 2005, s.10] və s. – kimi cümlələrdə budaq cümlədə işlənilən bağlayıcı sözə uyğun baş cümlədə qarşılıq bildirən söz işlənmişdir. Bununla bağlı Q.Kazımov yazır: “Budaq cümlədəki bağlayıcı sözə müvafiq olaraq, baş cümlədə qarşılıq bildirən söz (korrelyat) işlənir. Bağlayıcı sözlə qarşılıq bildirən söz binar (cüt) üzvlər kimi çıxış edir, baş və budaq cümlənin daha möhkəm bağlanması səbəb olur. [Kazımov: 2007, s.310]

Qeyd etdiyimiz kimi, folklor materiallarının dilində bağlayıcı sözlə birgə qarşılıq söz işlənilən tabeli mürəkkəb cümlələrə az hallarda rast gəlinərsə də, həmin cümlələrdə də müasir dilimizin qrammatik normalarının gözlənilmədiyinin şahidi olur: *Nə əkərsən, onu da biçərsən.* [Atalar sözləri və məsəllər: 2019, s.94] *Nə yazılıb, o olacaq.* [Atalar sözü: 1985, s.506] *Baş hara gedərsə, ayaq da ora gedər.* [Atalar sözü: 1985, s.318] *Birlik harada, dirilik orada.* [Atalar sözü: 1985, s.140] – kimi atalar sözləri və məsəllərdən ibarət cümlələrdə janr xüsusiyyətinə məxsus təbii, öyüd-nəsihət də özünü göstərir.

İşarə əvəzliliklərindən ibarət olan qarşılıq sözlərin “baş cümlə + budaq cümlə” quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələrin formalaşmasında mühüm rol vardır. Bu tipli cümlələrdə qəlib söz - əvəzlilik adlanan həmin sözlər vasitəsilə budaq cümlənin növü müəyyənləşir. Belə ki baş cümlənin tərkibində işlənilən əvəzlilik qəlib hansı cümlə üzvlü vəzifəsindədirsə, budaq cümlə də bütövlükdə həmin üzvlü vəzifəni daşıyır. Məsələn: *Özlərini elə göstərsinlər ki, guya heç onu görmür.* [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.211] *Elə xalça toxuyaram ki, tamam qoşun onun üstündə oturur, yənə də açıq qalar.* [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.166] *O qədər gözlədi ki, qızlar yatdılar.* [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.169]-kimi nümunələrin baş cümləsində qəlib sözlər (*elə, o qədər*) tərz, təyin və kəmiyyət zərfləri vəzifələrindədir. Buna görə də birinci cümlə tərz-hərəkət, ikincisi təyin, üçüncüsü nəticə budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir.

Folklor materiallarının dilində əvvəl budaq cümləsi, sonra baş cümlə işlənilən tabeli mürəkkəb cümlələrin bir qisminin komponentləri “əgər” bağlayıcısı ilə əlaqələnmişdir. Dilçilik ədəbiyyatında bəzi müəlliflər [Abdullayev: 1974, s.112, Xəlilov: 2017, s.373 və b.] bunu şərt bağlayıcısı adlandırırlar. Q.Kazımov isə “əgər” sözünün bağlayıcılıq prosesi keçdiyini və hələ bağlayıcı söz xüsusiyyətlərini tamamilə itirmədiyini qeyd edir. [Kazımov: 2007, s.312] Bu sözün aid olduğu budaq cümlələrin sonunda bəzən -sa, -sə şəkilçisi də işlənir. Məsələn: *Əgər şərtini yerinə yetirsə, gedərəm.* [Azərbaycan nağılları IV c.: 2005, s.208] *Əgər bunlar bacı-qardaşdırlarsa, bir-birini tanıyacaqlar. Əgər çox işlətsə, onda dönüb qarayıyriük olacam.* [Azərbaycan nağılları V c.: 2005, s.143] *Əgər dinərsənsə, boynunu vurduraram.* [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.348] və s.

Bu cür cümlələrin sonunda *-sa, -sə* şəkilçisi işlənməyə də bilər: *Əgər varındır, aləm yarındır*. [Atalar sözü: 1985, s.324] *Əgər sən tülküsen, mən sənün quyruğunam*. [Atalar sözü: 1985, s.324] *Əgər qızımı sağaltsan, qızımı verəcəyəm sənə*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.177] *Əgər tapmasan, boynunu vurduracağam*. [Azərbaycan nağılları III c.: 2005, s.313] *Əgər çıxartdırmasan, səni özümə ata hesab eləməyəm*. [Azərbaycan nağılları III c.: 2005, s.315] və s. Şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarından ibarət olan belə cümlələrin bir qisminin komponentləri yalnız *-sa,-sə* şəkilçisi vasitəsilə bağlanır:

Dost-dostdan kənar gəzsə,Düşmənlər ayaq alar. [Bayatılar: 1985, s.77]

El bir yerə yığıssa, Sel gücündə çay olar. [Bayatılar: 1985, s.123]

Qaynana yaman olsa,Dərdə qalan yar olar. [Bayatılar: 1985, s. 122]

Qazanan qazandığın yesə,Xanlar, bəylər acından ölər. [Atalar sözü: 1985, s.172] və s. – kimi komponentləri *-sa,-sə* şəkilçisi ilə əlaqələndən tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarına daha çox folklor materiallarından olan bayatılarda rast gəlinir. Belə cümlələrin budaq cümləsində iş və hərəkətin şərti, baş cümləsində isə həmin şərtin nəticəsi poetik dillə ifadə olunmuşdur.

Folklor materiallarının dilində bəzən baş cümlənin xəbərinin sonunda *-mi,-mü,-mu,-mü* ədatının işləndiyi tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarına da təsadüf olunur: *Bajılı-bajılı, bilir-sənmi, bu paçcahdır*. [Azərbaycan nağılları I c.: 2005, s.162] *Oğul, sənə demədimmi, qırxıncı otağa girmə, başın bəlaya düşər*. [Azərbaycan dastanları V c.: 2005, s.71] və s.

Beləliklə, folklor materiallarının dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin baş və budaq cümləsini bir-birinə bağlayan vasitələr bu cümlələrin formalaşmasına xidmət etmiş, onların yerinin asanlıqla müəyyənləşdirilməsinə və bədii dilin poetikliyinə imkan yaratmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1.Abdullayev Ə.Z., Seyidov Y.M., Həsənov A.Q. (2007). *Müasir Azərbaycan dili* . IV hissə. Sintaksis. Bakı , “Şərq-qərb”, 424 s.

2.Abdullayev Ə. *Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr*. (1974). Bakı , “Maarif”, 415 s.

3.Xəlilov B. *Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis*. (2017). Bakı, “Adiloğlu” 428 s

4.Kazımov Q. *Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis*. (2007). Bakı, “Təhsil”,496 s.

5.Kazımov Q. *Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi*. (2019). Bakı , “Elm” 608 s.

BƏDİİ ƏDƏBİYYAT

1.*Atalar sözü*. (1985). Bakı , “Yazıcı”, 690 s.

2.*Atalar sözləri və məsəllər*.(2019). Bakı, “Şərq-qərb”, 128 s

3.*Azərbaycan nağılları*. (2005). Beş cilddə. I cild, Bakı, “Şərq-qərb” 360 s.

4.*Azərbaycan nağılları*. (2005).Beş cilddə. III cild, Bakı, “Şərq-qərb”, 296 s.

5.*Azərbaycan nağılları*. (2005). Beş cilddə. IV cild, Bakı, “Şərq-qərb”, 336 s.

6.*Azərbaycan nağılları*. (2005). Beş cilddə. V cild, Bakı, “Şərq-qərb”, 304 s.

7.*Azərbaycan dastanları*. (2005). Beş cilddə. V cild, “Lider nəşriyyatı”, 344 s.

8.*Bayatılar*. (1985). Bakı.Yazıcı, 199 s.

9.*Tapmacalar*. (2004). Bakı, “Şərq-qərb”, 208 s.

10.Vəliyev V.Ə. *Azərbaycan folkloru*. (1985). Bakı, “Maarif”, 414 s.

Konul DANZIYEVA

**MEANS OF CONNECTING THE COMPONENTS OF SUBORDINATE SENTENCE
STRUCTURES IN THE LANGUAGE OF FOLKLORE MATERIALS****SUMMARY**

In the article, the means of connecting the components of subordinate sentence structures in the language of folklore materials were discussed. It has been noted that subordinate sentences consist of two components, a main sentence and a clause, and these components are connected to each other by various means. These means such as intonation, conjunctions, connective words, suffixes, adverbs, etc. play an important role to relate the components.

In addition to relation the components of the subordinate sentence with each other, intonation also brought them an emotional tone, lightness of expression, and phonetic harmony. One of the conjunctions- *ki*, the connective words consisting of relative pronouns, as well as the suffixes *-sa*, *-sə* formed subordinate sentences with different structures.

In general, in the language of folklore materials, the means connecting the main sentence and clauses of subordinate sentences have served the formation of these sentences, made it possible to easily determine their place and expect the poetic nature of the artistic language.

Key words: *complex sentence, subordinate sentence, intonation, conjunctions, connecting words, suffixes*

Кёнюль ДАНЗИЕВА

**СРЕДСТВА СОЕДИНЕНИЯ КОМПОНЕНТОВ СЛОЖНОПОДЧИНЕННЫХ
ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ЯЗЫКЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛОВ****РЕЗЮМЕ**

В статье рассматриваются средства соединения компонентов сложноподчиненных предложений в языке фольклорных материалов. Отмечено, что сложноподчиненные предложения состоят из двух компонентов, главного предложения и придаточного, и эти компоненты связываются друг с другом различными средствами. Интонация, союзы, союзные слова, суффиксы, частицы и т.п., играют важную роль в связи компонентов.

Интонация не только связывает компоненты сложноподчиненного предложения, но и придает им эмоциональную окраску, фонетическое благозвучие. Союз - *ki*, союзные слова, состоящие из относительных местоимений, а также суффикс *-sa*, *-sə*, участвуют в формировании предложений.

В целом в языке фольклорных материалов средства, связывающие главное и придаточное предложения, служат формированию сложноподчиненных предложений, облегчают определение места придаточных конструкций и обуславливают поэтизацию художественного языка.

Ключевые слова: *сложное предложение, сложноподчиненное предложение, интонация, союзы, союзные слова, суффиксы.*